

GHEORGHE V. MADAN ȘI MONOGRAFIA SA: *UN SAT BASARABEAN DE CODRU, TRUȘENII*

Iordan DATCU

Până astăzi mă mir, adică după trei decenii de la eveniment, cum s-a întâmplat de au rămas, într-un moment când cenzura românească tăia orice referire la Basarabia, articolele despre basarabenii Gheorghe V. Madan și Petre V. Ștefănuță în *Dicționarul folcloriștilor români* (București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979), pe care l-am publicat împreună cu Sabina-Cornelia Stroescu. Cu atât mai surprins sunt, cu cât manuscrisul lucrării a fost întors pe toate fețele la cenzură, timp de mai multe luni, încât aproape că îmi luasem speranța că va mai primi bun de tipar.

Amintesc aici lexiconul acesta pentru că el are și un merit special: era prima dată când se scria, după o lungă tăcere, atât în România cât și în Basarabia, despre Gheorghe V. Madan. Într-adevăr, de la moartea sa, în 1944, s-a tăcut despre el și despre opera sa. În Basarabia, primele articole despre el încep să apară din 1988. Am deci un oarecare merit în resuscitarea interesului pentru viața și opera sa, o întâietate. Întâietate care nu este remarcată în bibliografia ediției Gheorghe V. Madan, *Un sat basarabean de Codru, Trușenii*. Studiu biografic de Iurie Colesnic, ediție îngrijită de Grigore Botezatu și Tamara Apostol-Macovei (Chișinău, Editura Museum, 2008, 324 p.). Am ținut să amintesc articolul din lexiconul nostru pentru că bibliografia critică din ediția amintită mai sus consemnează abia articolele mele din 1992: *Gheorghe V. Madan*, „*Suspine*”, în „*Revista de Lingvistică și Știință Literară*”, 1992, nr. 6, p. 18-22, *Un Creangă basarabean: Gheorghe V. Madan – prozator și etnograf*, în „*Basarabia*”, nr. 10, 1992, p. 185-190, preluat în volumul *Imagini și permanente în etnologia românească. Materialele primului simpozion național de etnologie* (Sighetu Marmăției, România, 12-15 septembrie 1991), Chișinău, 1992, p. 151-158. Lipsește din bibliografia amintită articolul meu *Răsunete din Basarabia. Gheorghe Madan* din „*Jurnalul literar*”, an II, nr. 21-22, iunie 1991, p. 3. Articolul *Un Creangă basarabean* l-am publicat mai întâi în „*Steaua*”, nr. 12, decembrie 1991, p. 17-18. În fine, articolul *Gheorghe V. Madan*, „*Suspine*” l-am publicat

în „Revista de Etnografie și Folclor”, nr. 1-2, 1993, p. 18-22. Ar fi trebuit ca bibliografia de la Chișinău să consemneze că articolul despre Madan a apărut în cele două ediții ale *Dicționarului etnologilor români*. În volumul meu, *Alte contribuții la etnologia românească* (București, Editura Universal Dalsi, 2005, p. 35-72), am publicat, în cadrul studiului despre G. T. Kirileanu, cele 20 de scrisori către acesta ale lui Gheorghe V. Madan, emise între anii 1928 și 1939.

Toate acestea nu se vor un reproș adresat alcătuitoarelor ediției, fiindcă știm cât de greu este contactul între specialiștii români din stânga și din dreapta Prutului, existând chiar momente când el a fost cu desăvârșire interzis de politicienii de la Chișinău.

Gheorghe V. Madan și-a făcut studiile superioare la Conservatorul de Artă Dramatică de la București, s-a format aici în preajma unor personalități precum B. P. Hasdeu, C. Dobrogeanu-Gherea, George Coșbuc, G. T. Kirileanu. La București i-au apărut toate cărțile: *Suspine (Poezii populare din Basarabia)*. Prefață de George Coșbuc, Colecția Biblioteca pentru toți, 1897, *Cântece și versuri alese din cei mai buni scriitori români*, 1904, *Răsunete din Basarabia*, Fundația Culturală Regală „Principele Carol I”, 1935 și *De la noi din Basarabia*, la aceeași Fundație, 1938.

La București urma să-i apară și monografia *Un sat basarabean de Codru, Trușenii*, pe care a propus-o, în 1929, Fundației „Regele Ferdinand I”, și pe care a scris-o între anii 1930 și 1932. Vom încerca mai încolo să răspundem la întrebarea de ce totuși monografia n-a apărut la Fundația amintită și a rămas în manuscris mai multe decenii. Ea a apărut în fine: grație, cum am amintit, celor doi cercetători, Grigore Botezatu și Tamara Apostol-Macovei.

Este o lucrare deosebită de tot ceea ce publicase Madan până în anii '30 ai secolului trecut, ea solicitându-l nu doar ca prozator și folclorist, ci și ca sociolog.

Scriitorul este prezent în paginile în care fiorul evocării spațiilor dragi ale satului natal primează: „Satul înconjurat de dealuri acoperite cu vii și livezi, care-i dau o înfățișare împodobită și plăcută. Dinspre răsărit zarea-i deschisă, căci coasta dealului e lină și lungă. Pe aici merge drumul cel mare al satului spre țarina cu semănături, spre șleahul Chișinăului și spre șesul cu iarbă și stuf al Bâcului. Pe o culme mai joasă din fața satului se află morile de vânt și fâțările de treier. Iar pe culmea de dealuri ce merge de la răsărit spre apus trece marea pădure a mănăstirii Căpriană. Din această culme pornesc mai multe râpi adânci

pline de izvoare cu apă rece, care despică satul în trei părți, ce se numesc Măhala din Jos, Piscu și Măhala din Sus. Mai sunt încă alte trei mahalele mai mici: Fundătura, Benga și Huțuleuca. Casele sunt așazate pe coastele dealurilor, așa că apele de ploii au scurgere, dar rânduiala lor este fără nici o socoteală, ca în toate satele vechi...”

Un alt pasaj este și mai accentuat liric: „Când ai ajuns pe moșia Trușenilor, la baștina numită Frasna, sau mai în sus deasupra Trușenilor și Cojușnei, la Marginca, Valea Leucăi, Mămâie și Valea Pământului, panorama devine și mai măreață. Ori încotro îți rotești ochii, numai verde și iar verde; dealuri și văi, toate-s acoperite cu semănături, vii, livezi și mici pădurici răzeșești, iar la picioare marea pădure a Căprienii și-ncolo spre Prut, cât vezi cu ochii, valuri-valuri de dealuri acoperite de păduri mari, în apropiere verzi, apoi albastre-fumurii, pân’ce devin întunecoase în zarea depărtată.

Să te faci pe aceste locuri așa cam spre seară, într-o zi de mai sau iunie, nu-ți vine să mai pleci... Un aer cu mireazma de flori, răcorel și curat, îți înviorează tot trupul. Pe deasupra florilor, zâmzet de albine; din livezi și pădure, șuier de mierle și cântec de privighetori; de prin vii vreun viers duios de fecioară îndrăgostită... Și toate la un loc se îngână și se desmeardă așa de armonios... Din când în când câte un chiot voinicesc străbate năvalnic văzduhul, parc-ar fi o izbucnire de fericire, un dor năpraznic de viață. Și ți-i așa de dragă viața atunci... parc-ai fi în rai!”

Cercetătorul de arhive, istoricul este prezent în capitolele despre invaziile turcilor și tătarilor, viața mazălilor. Sociologul a cercetat industria, comerțul, căile de comunicație, biserica, inscripțiile de pe morminte, instrucțiunea publică, gospodăria casei cu toate acareturile și uneltele, casa, bugetul comunei, bugetul de venituri și cheltuieli anuale ale unei gospodării de țaran fruntaș și ale uneia de țaran de mijloc, inventarul gospodăriei unui locuitor, apoi instituțiile, banca populară, căminul cultural. Pentru conturarea tipului localnicilor le-a examinat moravurile, portul, hrana, viața casnică, obiceiurile la naștere, nuntă și înmormântare, obiceiurile la marile sărbători creștine.

În partea a doua a monografiei, fundamentată pe însemnări, scrisori și cântece populare, Madan scrie că deși trușenii au trăit 106 ani „sub stăpânire străină, cu școală și judecată în limbă străină”, au luat parte la războaie și la revoluția bolșevică din anii 1917-1918, „graiul și sufletul lor moldovenesc au rămas nestrucate și mentalitatea neîntunecată”, graiul a rămas „tot al vechii Moldove, lin și moale”, iar mentalitatea localnicilor a rămas „neîntinată de strâmbătăți și păreri prea

greșite”. Pentru păstrarea identității au luptat Andrei și Gheorghe Madan, frații etnografului, teologi ai Seminarului de la Chișinău.

„Pe atunci – scrie Gheorghe V. Madan – încătușate erau în Basarabia și ideal și iubire, și suflet și gândire. Barbara tiranie strivise tot ce putea însufleți și înălța viața vrednicului și blândului popor moldovenesc, smuls mișelește, prin fraudă și silnicie de la sânul frumoasei Moldove și aruncat în bezna robiei moscovite. Un singur scop avea asupritorul: să înăbușe în moldoveni sentimentul național, să le stingă graiul, să strivească gândirea, să întunece orice licărire de conștiință și dor de libertate națională. Iar pentru purtătorii idealurilor naționale și apostolii libertăților cetățenești erau pregătite temnițele țariste și deportarea în Siberia. O cale grea și spinoasă aștepta pe cei care ar fi îndrăznit să vorbească sau să scrie despre drepturile naționale ale moldovenilor”. Încă din 1907, în publicația „Moldovanul”, Gh. V. Madan s-a ridicat hotărât pentru un învățământ în limba română: „moldovenii noștri de la țară nu învață în școală decât rusește, nu se aleg cu nimic dintr-această învățătură”, și mai departe „noi n-avem dreptul, nu ne lasă inima să ne lepădăm de ea, căci lepădându-ne de limba părintească de neamul nostru ne lepădăm”.

Prefața ediției a fost încredințată lui Iurie Colesnic, autorul masivei lucrări *Basarabia necunoscută* (până în 2004 apăruseră patru volume), care, documentat, prezintă componentele personalității lui Gh. V. Madan: actor, publicist, folclorist, prozator, translator, partizan al genului epistolar, memorialist, polemist, susținător al aspirațiilor naționale, boem, în ghearele N.K.V.D.-ului, scurte date biografice, Madan și tânăra generație. Folcloristul care interesa aici este expedit prin trei citate, din George Coșbuc, Vasile Luțcan și Iordan Datcu. Iurie Colesnic a prefațat o monografie pe care n-a citit-o; amintește doar că manuscrisul ei se află în Biblioteca Centrală Universitară din Iași.

Nefiind prefațată de un sociolog sau un etnograf, lipsesc deci aprecierile asupra monografiei Trușenilor. Ne-ar fi interesat de ce, deși a aprobat propunerea lui Madan, Fundația Culturală Regală „Ferdinand I” n-a tipărit-o totuși. Cercetăm scrisorile lui Madan către G. T. Kirileanu în încercarea de a afla câte ceva în chestiunea care ne interesează. La 9 noiembrie 1928 scria că lucrează la monografie, dar aprobarea din partea Fundației nu sosise. Aștepta totuși un avans bănesc. La 28 martie 1930 se ruga să i se trimită 10.000 de lei din suma de 20.000 ce i se cuvenea. La 14 septembrie 1932 îi scria lui G. T. Kirileanu că are „gata vreo sută (100) de pagini de tipar” din monografie, că urma „ca în scurtă

vreme” să transcrie pe curat și restul lucrării și să-l trimită. Nu știa însă precis pe ce adresă să trimită manuscrisul. La 22 octombrie 1932 îi mulțumea lui Kirileanu că va face un referat asupra monografiei. Totodată, spera că „nu va fi mare zăbavă cu plata celei din urmă vadele”. La 15 decembrie 1932 i-a trimis lui Kirileanu „un pachetel recomandat cu sfârșitul monografiei Trușenilor”. Dar nici de data aceasta lucrarea nu era încheiată, căci urma să mai trimită „un capitol bugetar al comunei și al celor trei categorii de țărani”. Nici cu acestea lucrarea nu era la final, fiindcă se mai gândea să mai adauge două capitole, „unul despre criza economică și financiară prin care trec satele și un altul despre sentimentele lor față de Rusia și Statul Român”, capitole pe care, precizăm noi, nu le-a mai trimis... Tot la 15 decembrie 1932, îi scria prietenului de la București că îi așteaptă opinia asupra monografiei și că și-a păstrat un dublet al monografiei, „pe care o să-l tot completez și refac”. Abia la 7 ianuarie 1933 scria că trimite sfârșitul monografiei și că așteaptă „restul de subvenții”. La 28 decembrie 1938 scria că monografia se află „netipărită” la amintita Fundație. În fine, în iulie 1939 voia o adeverință că manuscrisul monografiei sale se află la Fundație, adeverință care-i servea la dosarul de pensionare.

Acesta este periplul manuscrisului monografiei, cum se desprinde din corespondența lui Madan cu Kirileanu. Nu cunoaștem referatul acestuia asupra monografiei. În schimb, ediția pe care o comentăm dă un referat semnat de preotul folclorist Dimitrie Balaur, datat „1933 ianuarie 20”. Intitulat *Câteva observări asupra lucrării d-lui Gh. Madan, „Monografia satului Trușeni”*, textul este critic: „Cel mai mare neajuns este că lucrarea nu are absolut nici un plan”; „descrierea satului [...] e cum nu se poate mai încurcată”; au fost exagerate bătaile între moldoveni; lucrarea „are lipsuri tocmai în capitolele obiceiurilor la naștere, nuntă și înmormântare”. Cum și sub raport documentar lucrarea era deficitară, raportorul scria: „Nădăjduiesc să prezint acest material Onor. Fundației «Regele Ferdinand I» fără gând de răsplătă bănească, dacă Dumnezeu îmi va prelungi zilele”. Nu știm dacă preotul D. Balaur a trimis documentația promisă. Știm însă că Dumnezeu i-a prelungit zilele până la 19 aprilie 1996.

Dar D. Balaur n-a găsit nici o calitate monografiei? În finalul referatului scria: „Stilul lucrării e curat moldovenesc, aceasta e un merit; trebuie însă și o lămurire a cuvintelor pe care le înțeleg numai localnicii. În întregime desigur lucrarea e importantă: cel ce o citește își poate înfățișa aproape exact sub toate punctele de vedere un sat de codru”.

Să fi contribuit referatul părintelui Balaur la netipărirea monografiei? Ne este greu să ne pronunțăm. Ceea ce este cert, Fundația amintită i-a tipărit lui Madan, fără amânări, două volume de proză: *Răsunete din Basarabia* (1935) și *De la noi din Basarabia* (1938).

Anunțată a fi prima monografie a unui sat din Basarabia, aceasta a apărut târziu, la 64 de ani de la trecerea la cele veșnice a lui Madan.

Biografia lui Gheorghe V. Madan a fost adesea fracturată și cu unele inconsecvențe, îndeosebi în sentimentele sale românești. La 19 ani trece Prutul și se stabilește la București, unde urmează Conservatorul de Artă Dramatică și are unele funcții pasagere, debutează aici și publică traduceri din literatura rusă, îndeosebi din Cehov; în 1906 revine la Chișinău; din toamna anului 1908 devine cenzor al publicațiilor de limbă română, denunțator al „delictelor” românești din aceste publicații; între 1916 și 7 aprilie 1918 este mobilizat în cadrul armatei ruse ca translator pe frontul românesc; în februarie 1918 este arestat de autoritățile române, de la 21 februarie până la 7 martie, pentru că – scrie el – „eram considerat periculos pentru interesele românești în Basarabia, unde mi-a fost interzisă întoarcerea până la votarea Sfatului Țării”; la 5 septembrie 1940 este anchetat de N.K.V.D. pentru a se afla de la el ce știa despre Sfatul Țării; în iarna anului 1940 se repatriază în România, la Pitești, unde își găsește sfârșitul la 4 octombrie 1944.

Se va fi stins cu mâhnirea că nu i-au apărut monografia Trușenilor și o colecție de muzică populară din Basarabia, pentru care primise, în 1929, 20.000 din partea Ministerului Culturii și Cultelor. Despre colecția de cântece basarabene a dat câteva amănunte în scrisoarea din 9 noiembrie 1929 către G. T. Kirileanu: „Am colecția de cântece basarabene din județul Orhei și Chișinău și părțile învecinate ale județelor Bălți, Tighina și Soroca, care colecțiune acuma a devenit destul de măricică, încât ar ieși o carte de vreo 250-300 pagini”. Este regretabil că atât monografia cât și această colecție n-au apărut. Se poate spune că norocul n-a fost prea generos cu Madan, care ca folclorist urmează să fie descoperit în tot ceea ce a făcut. Să fie publicate melodiile pe care le-au cules de la el Constantin Brăiloiu și George Breazul, apoi melodiile de pe discuri pe care le-a înregistrat de la el, în 1928, profesorul sorbonard Hubert Pernot, aflate la Biblioteca Națională a Franței.